ВИРОЩУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЦЕСАРОК У ПРИВАТНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Н. В. Пустова, канд. с.-г. наук, доцент

Подільський державний університет,
вул. Шевченко, 12, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна,
pustovanatasha@ukr.net

Цесарківництво дозволяє збільшити різноманіття продукції птахівництва завдяки дієтичним продуктам – яйцям та м'ясу цесарок. Методика досліджень передбачала вивчення особливостей цесарок як виду та продуктивні якості порід, популяцій і кросів. Основи утримання та догляду за цесарками у приватному господарстві, за вольєрного та вигульового утримання птиці.

Найбільш поширені породи цесарок: сірі, блакитні, білогруді та білі. Популяції цесарок: блакитна, кремова, чорна (фіолетова, темна), світло-фіолетова (лавандова), блакитно-фіолетова (лазурна, бузкова), жовто-коричнева, жовта (олов'яна, мідна). Цесарки-бройлери створені у Франції: кроси ESSOR ML.FL та ESSOR ML.FL.

Птиця добре акліматизується, не особливо чутлива до холоду і не вибаглива до умов утримання; вирощують цесарок у звичайному приміщенні без постійного обігріву. Особливо добре молодняк росте до 2,5-місячного віку. Дорослих особин зазвичай тримають до двох років. Після закінчення яйцекладки цесарок забивають (до цього часу вони стають добре вгодованими) і зайвих самців у віці трьох – п'яти місяців, тому що у них більш ніжне м'ясо, ніж у дорослої птиці. Птиця може почати яйцекладку вже у 7 місяців, за умови утримання їх в цей час у приміщенні, за температур +14...+18 °C і тривалості світлового дня 16 годин. Тривалість інтенсивної несучості – 20-24 і до 36 тижнів. Самці досягають статевій зрілості пізніше від самок і племінний сезон у них коротший – 12-16 тижнів, статеве співвідношення – 1 самець на 4 самки. За племінний сезон від кожної самки можна отримати в середньому по 100-150 яєць. За своїми біологічними показниками м'ясо цесарки вважається кращим з м'яса свійської птиці. М'ясо цесарок за якістю віднесено до кращого, дієтичного – корисного, незамінного джерела повноцінного білка. Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визначила м'ясо і яйце цесарок як цінні, високоякісні продукти харчування людини.

Розводити цесарок доцільно для поповнення ринку цінними, дієтичними продуктами харчування – екологічним яйцем та м'ясом. Позитивна ціна на продукцію сприяє швидкій окупності даного виробництва, та можливість знижувати собівартість одиниці продукції завдяки здешевленню кормів та невибагливості до утримання цесарок.

Ключові слова: ПОРОДА, ПОПУЛЯЦІЯ, КРОС, УТРИМАННЯ, ЯЙЦЕ, М'ЯСО.

GROWING OF ECOLOGICAL PRODUCTS OF GUINEA-FOWLS IN PRIVATE ECONOMY

N. V. Pustova

State University in Podilya
Street Shevchenko 12, Kamyanets-Podilskiy, 32300, Ukraine,
pustovanatasha@ukr.net

The growing of guinea-fowls to increase the variety of products of the poultry farming to due to dietary products – eggs and meat of guinea-fowls. The method of researches foresaw the study of features of guinea-fowls as to the kind and productive qualities of breeds, populaces and crosses. Bases of maintenance and care are of guinea-fowls in a private economy, at enclosure and pasture maintenance of bird.

The breeds of guinea-fowls are most widespread – grey, blue, colorful (white-brisket) and whites of breed. Populaces of guinea-fowls: blue, cream, black (violet, dark), light violet (lavender), blue-violet (light-blue, lilac), yellow brown guinea-fowl, yellow (tin, copper). Guinea-fowls-broilers are created in France: cross-country races of ESSOR ML.F but ESSOR ML.FL.

Bird well acclimatization, not especially sensible to the cold and not whimsical to the terms of maintenance; grow guinea-fowls in an ordinary apartment without the permanent heating. Especially well a sapling grows to 2,5 – monthly age. Grown man individuals usually hold to two years. It is upon completion hammered (to this time they become well fattened) in laying guinea-fowls and superfluous males in age three – five months, because for them more tender meat, than for a grown man bird. A bird can become laying already in 7 months, on condition of maintenance of them at this time in an apartment, at temperatures +14...+18 °C and to duration of light day 16 hours. There duration of the intensive bearing – 20-24 and to 36 weeks. Males arrive at puberty later females and pedigree season for them shorter – 12-16 weeks, sexual correlation is a 1 male on 4 females. For a pedigree season from every female it is possible to get on the average for 100-150 eggs. On the biological indexes of meat guinea-fowl it is considered the best from meat of poultry. Meat of guinea-fowls it is in quality attributed to the best, dietary – useful, irreplaceable source valuable an albumen. Food and agricultural organization of UNO (FAO) defined meat and egg of guinea-fowls as valuable, high-quality food of man stuffs.

To conduct guinea-fowls expediently for addition to the market by valuable, dietary food stuffs – ecological egg and meat. A positive price on products is instrumental in rapid recoupment of this production, and possibility to cut prime cost unit of products to due to reduction of prices of forage and unpretentiousness to maintenance of guinea-fowls.

Keywords: BREED, POPULACES, CROSSES, GROWING, EGG, MEAT.

В нашій країні розвивається галузь птахівництва – цесарківництво, яка є перспективною, високорентабельною, завдяки добрій пристосованості цесарок до різних кліматичних умов. Цесарківництво досягло промислового рівня у Франції, Англії, Італії, США та з'являються уже ферми цесарок в Україні. Ця галузь дозволяє збільшити різноманіття продукції птахівництва завдяки дієтичним продуктам – яйцям та м'ясу цесарок.

Цесарки (*Numida meleagris*) належать до ряду куроподібних (*Galliformes*) та родини цесарки (*Numididae*). Домашні цесарки походять від дикої, або ще як її називають звичайної, або сірої цесарки, яка і сьогодні мешкає у дикій природі – посушливих степах і саванах, чагарниках і лісових галявинах; західної і центральної Африки, Мадагаскарі.

Одомашнили цесарок у давнину: Стародавній Греції та Римі, й у Африці. У XIV – XV ст. цесарок завезли у країни Середземномор'я із Західної Африки (Гвінеї). З цього часу вони поширюються у країнах Європи, та на території Київської Русі. Цесарки в нашу країну

вперше потрапили з Візантії. Сталося це таким чином: візантійські послы у дарунок піднесли цесарку царю Івану Грозному. Соковите, ніжне, дієтичне і смачне м'ясо цесарок так сподобалося цареві, що в підсумку переяславські селяни були обкладені даниною і зобов'язані були розводити цю дивовижну на ті часи птицю. З цього часу починається історія цесарок на нашій території. На сьогодні домашні цесарки зберегли деякі звички диких – люблять ночувати на деревах, дахах, відкладають яйця в кущах. Вони лякливі, неспокійні та забіякуваті, їх настирливий крик неприємний для слуху. У цесарок слабо виражений статевий диморфізм. Проте висока стійкість цесарок до захворювань, невибагливість до умов вирощування та здатність добре використовувати вигули-випаси дозволяють, отримувати від птиці екологічну продукцію високої якості за доброї рентабельності (Bondarenko, 2002; Kochish, 2004; Riznovydy tsesarok (2011); URL: <https://www.sadovod-ogorodnik.ru/period/domashnjaja-ferma.html>; URL: https://www.vancats.ru/Cesarki_porody.htm).

Матеріали і методи. Методика досліджень передбачала вивчення особливостей цесарок як виду та продуктивні якості порід, популяцій і кросів. Основи утримання та догляду за цесарками у приватному господарстві, за вольєрного та вигульного утримання птахів.

Результати й обговорення. Після багатьох років і навіть століть, в результаті довготривалої роботи селекціонерів-птахівників, були виведені лише деякі породи цесарок: сірі-крапчасті, сибірські білі, блакитні, замшеві та загорські білогруді. На промисловій основі цесарківництвом почали займатись з 1945 року. У світі налічується 20-23 різновиди цесарок. Найбільш поширені – сірі, блакитні, білогруді та білі породи цесарок.

Найстаріша порода з поміж домашніх цесарок – сіро-крапчата, яка стала основою для всіх інших порід та різновидів. Оперення сіро-чорного кольору, з добре помітними крапочками «перлинами» білого кольору, їх форма та розмір різняться залежно від розміщення на тулубі. Махові пір'я мають поперечносмугастий малюнок. Ноги (плесни) темно-сірого, «асфальтового» кольору. У сіро-крапчастих цесарок тулуб довгий, овальної форми, горизонтально поставлений, голова видовжена, майже без оперення, з роговим наростом (кістяним гребенем) темного сіро-червоного кольору, сережки округлі, червоні, дзьоб і восковиця темно-рожевого кольору, шия вигнута, у верхній частині слабо оперена. Спина похила до хвоста. Крила добре розвинені, округлі. Хвіст короткий, опущений донизу. Жива маса дорослих самців – 1,5-1,6 кг, самок – 1,6-1,7 кг (2,0 кг), цесарят 70-денного віку – 0,80-0,85 (0,900) кг, витрати корму на 1 кг приросту – 3,2-3,4 кг. Статева зрілість настає у 7,0-8,5 міс. Несучість сезонна, триває 5-6 місяців. В середньому на несучку отримують 80-120 яєць, вихід інкубаційних яєць – 86 %, їх маса – 44-46 г. Забарвлення шкаралупи кремово-крапчасте. Вивід молодняку – 52-55 % (60 %). Збереження молодняку і дорослих цесарок висока – 95-99 %. М'ясо цесарок високої смакової якості, вихід їстівних частин – 52 % по відношенню до живої маси. Яйця мають товсту, дуже міцну шкаралупу. Запліднюваність і виводимість яєць за природного парування відповідно 76 і 72 %, штучного запліднення - 90 і 80 %. На основі мутантних форм сіро-крапчастої породи створені популяції кремових і блакитних цесарок (Bondarenko, 2002; Ruban, 2002; Kochish, 2004; URL: https://disztyuk.ucoz.com/publ/gyongytyuk/a_gyongytyuk_szinvaltozatai/42-1-0-94).

Сибірські білі цесарки – нащадки трьох особин білого забарвлення (рецесивних мутантів), отриманих від сіро-крапчастих цесарок сибірської популяції (яких розводили в Омській області, Росії). Птахи мають біло-кремове забарвлення із білими крапочками. Цесарки мають видовжений тулуб, глибокі груди та видовжений кіль. Грудні м'язи особливо добре розвинені у самок. Дзьоб і ноги – темно-рожевого кольору, сережки – червоні, голова і шия – блакитно-біла. Голова невелика, верхня частина шиї гола і без пір'я, щільні м'ясисті сережки, твердий роговий гребінь з кістковою основою і голосовий мішок фіолетового кольору під горлом. Сибірські білі цесарки мають більшу яйценосність, підвищену життєздатність і витривалість до низьких температур, ніж інші породи, а також швидкий ріст і більш спокійний темперамент. Але головна перевага цесарок цієї породи – тушки світлого

забарвлення. Більш витривалі й менш вибагливі до умов утримання та годівлі порівняно з сірою-крапчастою цесаркою.

Замшева (кремова) порода цесарок, зовні ці птахи нагадують сибірських білих, але трохи дрібніші, а тушки у них більш темні. Це мутантна форма сіро-крапчастих цесарок. Кремові цесарки, як блакитні й фіолетові, виникають спонтанно у великих стадах сіро-крапчастих цесарок. У замшевих цесарок забарвлення оперення здебільшого пігментоване. Колір шкіри, ніг і дзьоба у них темніший, ніж білогрудих. Біле забарвлення оперення птиці обумовлено відсутністю пігменту в пір'ї, тому пігментованих кремових цесарок не можна називати білими. Серед замшевих цесарок зустрічаються сильно-пігментовані, середньо-пігментовані, слабо-пігментовані, незалежно від місця їх розведення. У сильно-пігментованих цесарок колір шкіри, ніг і дзьоба більш темний, ніж у слабо пігментованих біло-кремових. Самці замшевих цесарок у двомісячному віці мають більш світле забарвлення оперення, ніж самки. Маса 10-місячних кремових цесарок становить 1538 г, самців – 1482, однорічних самок – 1710, самців – 1640 г. Кремові цесарки пізніше, ніж цесарки інших кольорових варіацій, починають і раніше закінчують яйцекладку. Маса яєць у кремових цесарок становить 44,0 г. Несучість 140-150 шт./рік. Колір шкаралупи яєць кремових цесарок такий же, як у сіро-крапчастих - від кремово-жовтого до буро-коричневого. Інкубаційні показники яєць кремових цесарок досить високі, виводимість яєць досягає 70 % (Kochish, 2004; Zabiyaikin et al., 2014).

Блакитна цесарка є наслідок мутації сіро-крапчастих цесарок за кольором. Блакитні цесарки за своїми корисними якостями мають деякі відмінності від сірих-крапчастих. Зовнішні відмінності блакитних цесарок від сіро-крапчастих, в першу чергу полягають в кольорі оперення. У блакитних воно блакитно-сіре. Можлива варіація відтінків - від світлого до темного блакитного. Відсоток виводимості яєць – 70 %. Збереженість пташенят – 52 %. Несучість – 120-145 шт./рік. Маса яєць – 40-45 грам. Дорослі особини блакитних цесарок можуть мати живу масу 1,5-2,0 кг самці та 2,0-2,5 кг самки. Маса 10 тижневих цесарят – від 350 до 750 грам. Шкаралупа яєць надто тверда, коричнево-жовтого кольору, може бути з червонуватим відтінком, у дрібні темно-коричневі цяточки.

Загорські білогруді цесарки (строкаті – закордонна назва) створені працівниками ВНДТІП (ВНИТИП) у 1989 році. Для створення білогрудих птахів було відібрано 10 (3♂:7♀) сіро-крапчастих цесарок, яким переливали кров від чотирьох півнів білої московської породної групи. Колір оперення даних курей є домінантною ознакою. Кров переливали протягом дев'яти поколінь, один раз у тиждень і вводили у грудний м'яз, черевну порожнину і плечову вену; з розрахунку 4 мл на 1 кг живої маси цесарки. Починали із 16-тижневого віку вводити цесаркам кров півнів-донорів і до завершення продуктивного періоду. Білі пір'їни у ділянці кіля з'явилися у другому поколінні цесарок, у наступних поколіннях біла зона оперення збільшувалась (1/3 та 2/3 від всієї опереної площі тіла цесарок). Колір шкіри теж змінився – світло-жовтий. З 1972 року селекція спрямовувалась на збільшення площі білого оперення, швидкості приросту живої маси молодняку, поліпшення форм тіла.

Загорські білогруді цесарки забарвлені у темно-сірий колір та білий, верхня частина тулуба темна, а нижня світла без крапочок (шия, груди та черево). Оперення рихле, шкіра світла з жовтим відтінком. Несучість 100-145 яєць за рік, маса яйця 45-46 г, заплідненість яєць 85-89 %, вивід молодняку – 65-68 %. Маса самців – 1,85 кг, самок – 1,9 кг, молодняку у 10-тижневому віці – 850-950 г.

Схрещуванням самців батьківських ліній кросів «Бройлер-6» і «Гібро-6» з загорськими білогрудими цесарками одержано гібриди, маса яких у 10-тижневому віці становить 1580-1650 г. М'ясо гібридів містить на 3-5 % більше білка та в два рази менше жиру, ніж м'ясо курчат (Kochish, 2004; Zabiyaikin, 2014; Ruban, 2002; URL: https://www.vancats.ru/Cesarki_porody.htm).

Популяції цесарок.

Популяція блакитних цесарок відрізняється від сіро-крапчастих за кольором оперення, воно у них блакитно-сіре. У Західній Європі колір оперення цих цесарок називають ліловим.

Світліше забарвлення ніг і шкіри. Є варіації за кольором оперення блакитних цесарок - від світло- до темно-блакитного. Несучість блакитних цесарок - близько 80 яєць за продуктивний цикл. Жива маса 10-тижневого молодняку – 0,75-0,85 кг, а дорослих особин – 1,60-1,65 кг. Збереженість цесарят – 50-52 %.

Популяція кремових цесарок (за кордоном називають білими) створена на основі 4 особин, завезених із Франції в 1969 р у ВНДТІП. Популяція біло-кремових цесарок типу альбіносів, мають кращий товарний вигляд тушки. Таку популяцію цесарок з більш світлим оперенням і кремово-жовтою шкірою можна вивести в будь-якому господарстві, де розводять кремових цесарок. По екстер'єру цей птах практично не відрізняється від сіро-крапчастих цесарок. Оперення біле з кремовим відтінком. Округлі плями на пір'ї світліші, чіткі. Колір ніг жовтий, шкіра світла. Жива маса дорослих особин: самці – 1,6 кг та самки – 1,8 кг. Несучість – 80-110 яєць, вихід інкубаційних яєць – 85 %. Маса яєць – 42-45 г. Статева зрілість птиці настає у віці 8,0 міс. Вивід молодняку за природного парування та штучного осіменіння – 55 і 65-75 %, відповідно. Життєздатність птиці висока: збереження молодняку – 95 %, дорослої птиці – 97-99 %.

Чорні (фіолетові, темні) цесарки мають майже однотонне забарвлення оперення, із фіолетовим блиском. Розрізняють види із добре помітною крапчастістю та ледь помітною, блідою. Плесни сіро-чорного забарвлення із світлими кінчиками пальців.

Світло-фіолетова (лавандова) цесарка подібна до темної, теж крапочки мало помітні. Забарвлення оперення світло-блакитне із фіолетовим блиском; у самців оперення темніше. Плесни здебільшого оранжеві, можливе у верхній частині сіре забарвлення.

Блакитно-фіолетовим (лазурна, бузкова) цесаркам властиве світло-блакитне забарвлення із ледь помітними біли крапочками. Плесни ніг від світло-сірого до блідо-оранжевого забарвлення.

Жовто-коричнева цесарка має на верхній частині тулуба білі крапочки обрамлені/обведені жовтими смужками блідо виражену крапчастість, коричневого кольору оперення із жовтим блиском. У самців оперення світліше ніж у самок. Плесни оранжеві, світло-сірі.

Жовті (олов'яні, мідні) цесарки подібні за ознаками та продуктивними якостями до білих. Оперення жовте, без «перлин». Пір'я шиї та частково грудей – жовто-червоні й дещо темніші основного кольору.

Продуктивність наведених популяцій цесарок подібна: жива маса самців 1,6-2,0 кг, самок – 1,8-2,5 кг, світліші за кольором цесарки дещо легші. Маса яєць у блакитних, фіолетових та чорних – 45 г, у решти – 40 г; несучість – 60-120 шт/рік.

Різні дослідники та селекціонери виокремлюють за відтінками оперення цесарок такі популяції – коричневі, шоколадні, «сірі-сірі», порцелянові, пастель тощо.

Кроси цесарок.

Цесарки-бройлери створені у Франції, два кроси ESSOR MILF та ESSOR ML.FL. Ці цесарки є результатом генетичного відбору, добре підходять для відгодівлі в домашніх умовах. Вони дуже стійкі до хвороб та швидко ростуть. У віці 7 тижнів цесарка досягає маси 1,7 кг. Протягом 12 тижнів відгодівлі цесарка досягає маси від 2,6 до 3,5 кг.

Птахи перелічених популяцій і кросів добре акліматизовуються, та не вибагливі до умов утримання, порівняно з іншими курячими (кури, індики, перепели). Проте зберегли поведінку своїх диких родичів – надто активні, рухливі, добре літають. Цесарки (особливо цесарята) занадто полохливі, під час паніки вони скупчуються, що може призвести до тисняви та загибелі окремих птахів. Цесарки у спокійному стані постійно посвистують/«скриплять», а під час збудження/тривоги – «кричать»/тріскають, така поведінка є нормальною для здорових птахів

(Kochish,

2004;

URL:

https://disztyuk.ucoz.com/publ/gyongytyuk/a_gyongytyuk_szinvaltozatai/42-1-0-94;

URL:

[http://ptizevodstvo.ru/czesarki\).](http://ptizevodstvo.ru/czesarki)

Утримувати цесарок вигідно тим, що вони відрізняються від іншої домашньої птиці міцнішим здоров'ям. Цесарку вирощувати нескладно: особливих умов для її розведення не потрібно. Цесарка не особливо чутлива до холоду, для її утримання підійде звичайне приміщення без постійного обігріву.

При транспортуванні важливо не допустити переохолодження цесарят. Відразу після транспортування перед посадкою на вирощування цесарят необхідно напоїти водою кімнатної температури з байтрилом (1 мл на 1 л води) або іншими антибактеріальними препаратами. Для профілактики захворювання цесарят бактеріальними інфекціями в перші 3-5 днів їм випоюють воду з байтрилом або енроксилем з розрахунку 1 мл/л води. Для підвищення опірності організму до інфекцій і стимуляції росту з 5 по 12 день випоюють «Нутріл Se» або тривіт А, D₃, Е.

Прищеплюють цесарок проти пастерельозу. Проводять профілактичні заходи проти появи гельмінтів, трихомонозу.

У процесі вирощування необхідно стежити за станом птиці: здорова птиця рухлива, має хороший апетит і гладке оперення. Хворі цесарки мляві, малорухливі, відмовляються від корму і забиваються в кути. У такої птиці скуювджене оперення, запалі очі та опущені крила.

При появі хворої птиці треба перевірити поживність раціону і якість кормів, поліпшити умови утримання, а при збільшенні відходу – звернутися до ветеринарного працівника для постановки діагнозу і призначення лікування птиці.

Молодняк розміщують в сухому і чистому приміщенні. У перші дні життя пташенята особливо чутливі до протягів і вогкості, тому потребують обігріву. Температурний режим вирощування: 1-3-й день - +35...+36 °С, з 4-го по 10-й - +34...+30 °С і з 11-го по 20-й день - +30...+27 °С. Далі молодняк нормально росте і розвивається без додаткового обігріву за температури +22...18 °С і за вологості повітря у приміщенні 65-67 %. За високої температури цесарята мляві, багато п'ють і мало їдять, а коли холодає – скупчуються.

Для цесарок велике значення має світловий режим у пташнику. Освітлення прискорює статеве дозрівання, тому в семимісячному віці тривалість світлового дня доводять до 16 годин на добу. За природного світлового дня цесарки починають яйцекладку в березні - квітні та закінчують у жовтні.

Тривалість освітлення в приміщенні для цесарок (у цей період входить і їх знаходження на вугулах при денному світлі) повинна бути відповідно до рисунку.

Рис. Світловий режим вирощування цесарок

Інтенсивність освітлення в зоні розміщення годівниць і поїлок в перші 3 дні – 12 лк (3 Вт/м² підлоги), потім 1,2-2,0 лк (0,3 Вт/м²). У нічний час в пташнику залишають слабе підсвічування інтенсивністю 0,1-0,2 лк.

Повітрообмін в приміщенні є особливо важливим – неприпустимі протяги, вологість повітря у межах 60-70 %. Головне, щоб у приміщенні, де вирощуються цесарки не було пилу

і запаху сірководню. Під час опадів (дощу, снігу) не можна щоб птахи намокали. Цесарки не особливо бояться холоду, але протягів в пташнику бути не повинно. Для них доцільно облаштувати зручні сідала у вигляді брусків перетином 4-5 см з відстанню між рейками 35-38 см на висоті 40-45 см. Підлогу вистилають підстилкою (тирса, солома, торф, пісок) шаром 10-15 см. На одному квадратному метрі підлоги пташника розміщують не більше п'яти цесарок.

Для виходу цесарят на солярії або випаси у кожній секції робляться лази розмірами 0,3×0,4 м з висотою порогу 4-5 см. У зв'язку з тим, що цесарята полохливі та сильно схильні до стресів, серед них встановлюється своєрідна ієрархія, при їх вирощуванні небажано будь-яка зміна перегрупування, тому що вони дуже важко звикають до нового гурту і влаштовують бійки, поки не встановиться нова ієрархія групи. З тих же причин небажано в приміщенні допускати сторонніх осіб та шуму, різких рухів і проникнення хижаків.

Цесарят потрібно нагодувати якомога швидше після вилуплення. Перше годування – подрібнені яйця круто зварені, пропарена пшоняна крупа, звичайний комбікорм для курчат-бройлерів або перепелят і чиста питна вода у вакуумних напувалках (табл. 1, 2). У перші дні життя пташенят годують 5 разів на добу, з 2-місячного віку – 3-4 рази. З 2-3-тижневого віку, якщо на вулиці вже тепло, молодняк випускають на вигул. Відібрану молоду птицю для комплектування батьківського стада годують по раціону, в якому менше зернового і білкового корму, але більше зеленої трави, коренеплодів (буряка, моркви тощо). Дорослій птиці можна згодовувати: різні харчові відходи, картоплю, моркву, буряк, зелень в подрібненому вигляді. З величезним задоволенням птахи поїдають безхребетних та дрібних хребетних (черв'яків, равликів, комах, жаб тощо). У літній час кращі місця для прогулянок цесарок - чагарники, сад, ділянки з густим травостоєм. На прибраних ланах цесарки ретельно вибирають зерно, що залишилося і знищують бур'яни. Цесарки так насичуються на випасах, що не поїдають вечірніх кормів.

Таблиця 1

Рецепти кормосумішей для цесарок*

Види корму	Вік, днів					
	1...4		5...10		11...15	
	грам/голову/добу	%	грам/голову/добу	%	грам/голову/добу	%
кукурудза дрібна			2	10,5	2	6,7
ячмінь чищений					3	10,0
пшениця подрібнена	3	20,0	5	26,3	6	20,1
висівки пшеничні					2	6,7
шрот соєвий (42%СП)					2	6,7
борошно рибне	4	26,7	5	26,3	4	13,4
борошно кісткове без жиру					1	3,3
сіно / борошно трав'яне (1 клас)					0,62	2,1
Пшоно	3	20,0	3	15,8	6,2	20,7
Горох					3	10,0
Сіль					0,062	0,2
яйце варене	3	20,0	2	10,5		
кисломолочний сир (33%)	2	13,3	2	10,5		
Всього	15	100	19	100	30	100

Примітка: *- додають до кормосумішки у кількості 1-1,5% премікс (кури-бройлери або перепелята) та облаштовують годівниці із мінеральними кормами (подрібнені: мушлі, крейда тощо).

Також споживають дорослі цесарки колорадських жуків (особливості травлення). Проте, потрібна особлива підготовка: спочатку збирають жуків, подрібнюють їх і змішують з великою кількістю звичайної їжі, протягом 3-5 днів, поступово збільшуючи кількість комах у раціоні, а потім дають і цілих жуків (без ніжок, щоб не бігали). Так цесарки привчаються і самі починають відшукувати та поїдати шкідників, грядок не розривають. Не можна випускати

птахів де ростуть капуста і баштанні, вони розкльовують не тільки листя і качани, а й цілі кабачки та молоді гарбузи. Стадо цесарок зникає до свого годівельника / доглядальника та іноді бігає навколо за годинниковою стрілкою.

Таблиця 2

Рецепти кормосумішей для цесарок*

Види корму	Вік, днів					
	15...30		31...90		91...180, дорослі**	
	грам/голову/добу	%	грам/голову/добу	%	грам/голову/добу	%
кукурудза дрібна	10	13	25	18	29	19
овес чищений			10	7	10	7
ячмінь чищений	5	7	10	7	10	7
пшениця подрібнена	20	26	29	21	35	23
висівки пшеничні			10	7	10	7
шрот соєвий (42%СП)	12	16	15	11	10	7
дріжджі кормові (42%СП)			5	4	5	3
борошно рибне	14	18	15	11	6	4
борошно кісткове без жиру	2	3	2	1	2	1
сіно / борошно трав'яне (1 клас)	2	3	2	1	20	13
пшоно	3	4		0		0
горох	8	11	12	9	8	5
сіль	0,05	0	0,05	0	0,08	0
мушля/крейда/вапняк***			5	4	5	3
всього	77,05	100	140,05	100	150	100

Примітка: *- додають до кормосумішки у кількості 1-1,5% премікс (кури-бройлери або перепелята);

** - враховують рівень продуктивності (несучість, линька тощо);

*** - за можливості вільний доступ до спеціальних годівниць.

Цесарок у продуктивний період необхідно забезпечити мінеральною підгодівлею – облаштувати годівницю із крейдою, мушлями та деревним вугіллям (все подрібнене). У зимовий період для забезпечення зеленими соковитими кормами доцільно згодовувати подрібнені кормові буряки, моркву, капусту, гарбузи або відходи цих же культур столового призначення. Проте, ні в якому разі, не можна згодовувати птахам морожені овочі та з ознаками псування (гниль, цвіль тощо). Це призведе до хвороб цесарок і загибелі.

Цесарки добре споживають корми з хвойних дерев. Гілля ялинки підв'язують у зоні розміщення птахів, по мірі з'їдання голочок, гілля замінюють. Для хвойних із великими голочками (соснові) доцільне їх подрібнення разом із гіллям. У період відсутності трави на вигулах-випасах, доцільно заготовлену сумішку різнотрав'я розвішувати в'язками у приміщенні із цесарками (птахи не затоптують корм і добре об'їдають зелену масу).

При годівлі цесарят годівниці та поїлки розташовуються рівномірно так, щоб всі пташенята мали вільний доступ до корму і води. У перші 1-2 дні корм насипають у лоткові годівниці з низькими бортиками або на папір (не гладкий). Пізніше використовують як лоткові, так і невеликі жолобкові годівниці з вертушками і бортиками висотою 2-5 см. Фронт годівлі для цесарят старше тижневого віку 5-8 см/гол. Напувають цесарят спочатку з вакуумних, потім з поїлок жолобкового типу або ніпельних, з фронтом напування – 2-2,5 см/гол. Годівниці та напувалки мають бути зручними легко очищатися і добре піддаватися дезінфекції.

Головне – всі корми повинні бути свіжі й доброякісні. Найкраще годувати цесарят повнорационним комбікормами промислового виготовлення для курчат-бройлерів або перепелят у вигляді крихти. Проте у комбікорм доцільно додати корми тваринного походження: рибне або м'ясо-кісткове борошно (якісне), кисломолочний сир і кормовий жир.

Головне не давати птахам зіпсованих, лежаних, запліснявілих, затхлих кормів! Чиста вода повинна бути в розпорядження птахів постійно.

За поганої, незбалансованої та недостатньої годівлі цесарок зменшується їх продуктивність – несучість та прирости живої маси (від'ємні), настає безпліддя.

Для контролю витрат кормів та динаміки живої маси птахів регулярно зважують (молодняк раз у тиждень, дорослих раз у місяць).

Особливо добре молодняк росте до 2,5-місячного віку. В батьківське стадо вибирають кращих цесарят. Перший раз це роблять в 2,5-3-місячному віці, коли вони набирають 1 кг маси. Одночасно визначають стать птиці, щоб видалити зайвих самців. У цьому віці на одного самця цесарки залишають трьох самок. Другий раз цесарок відбирають восени, після чого остаточно комплектують батьківське стадо. На одного самця залишають чотирьох самок. Самець відрізняється від самки більшими восковицею і сережками та горловим мішком синьо-фіолетового кольору. У самок голова дещо ніжніша/менша, із меншими сережками і невеликим шоломом (роговидним наростом на голові). Коли відбирають цесарок у батьківське стадо, особливо важливо враховувати стан їхнього оперення. Хороші несучки починають линяти пізніше інших і швидше завершують линьку.

Дорослих особин зазвичай тримають до двох років. Після закінчення яйцекладки цесарок забивають (до цього часу вони стають добре вгодованими) і зайвих самців у віці трьох – п'яти місяців, тому що у них більш ніжне м'ясо, ніж у дорослої птиці. Потрібно враховувати, що тривале розведення однієї і тієї ж птиці невеликими групами призводить до близькоспорідненого спаровування, в результаті у цесарят спостерігаються каліцтва, знижується життєздатність і жива маса та несучість.

Птахи можуть почати яйцекладку вже у 7 місяців, за умови утримання їх в цей час у приміщенні, за температур $+14... +18^{\circ}\text{C}$ і тривалості світлового дня 16 годин. Тривалість інтенсивної несучості – 20-24 і до 36 тижнів. Самці досягають статевої зрілості пізніше самок і племінний сезон у них коротший – 12-16 тижнів, статеве співвідношення – 1 самець на 4 самки. За племінний сезон від кожної самки можна отримати в середньому по 100-150 яєць.

Утримуючи цесарок на підлозі необхідно стежити щоб самки неслись у гнізда, і не розкидали яйце. На вигул поголів'я птахів випускати потрібно після знесення самками яєць – у після обідню годину. Для інкубації відбирають яйце з характерною для виду формою (здебільшого грушоподібною, індекс 74-79), з темнішою за відтінком шкаралупою, середньої та більшої маси яйце. Яйця зі світлою шкаралупою мають низьку виводимість.

Яйця цесарок за кольором шкаралупи поділяють на п'ять основних груп: I – світло-кремові з бузковим відтінком; II – кремові з бузковим відтінком; III – світло-коричневі; IV – краписті; V - темно-коричневі.

У яйці цесарок міститься більше вітаміну А і каротиноїдів, перевищує в 1,5 - 3 рази курячі, а також марганцю і цинку.

Відмінною особливістю цесариного яйця є висока міцність шкаралупи і підшкаралупної оболонки. Число пор в шкаралупі менша, а її товщина більша, ніж у курячих яєць, в зв'язку з цим доступ у нього мікрофлори обмежений, а випаровування вологи з нього незначне. Така якість яєць забезпечує можливість тривалого їх зберігання (до 6 місяців, за температури $+10...+15^{\circ}\text{C}$) без консервування. Для порівняння: термін зберігання курячого і перепелиного яйця за температури від 0°C до $+8^{\circ}\text{C}$ становить 25 днів.

Завдяки товстій і міцній шкаралупі яйце цесарок практично стерильне, без сальмонел та інших бактерій. Це пояснюється також ще однією їх важливою особливістю – підвищеним вмістом в них лізоциму – цінної амінокислоти, яка перешкоджає розвитку мікрофлори. Лізоцим здатний руйнувати оболонку бактеріальних клітин (боротися з раковими клітинами). Цесарині яйця не викликають алергії ні у дітей, ні у дорослих. Смачні не лише яйця цесарок, але й м'ясо.

За своїми біологічними показниками м'ясо цесарки вважається кращим з м'яса свійської птиці. За смаком воно нагадує м'ясо дичини – фазана або куріпки. У ньому менше жиру (0,5-0,7%) і води, ніж в курячому, та високий вміст білка (25-27%) і гемоглобіну. М'ясо цесарок відноситься до виключно цінних продуктів харчування людини, за співвідношенням амінокислот і вмістом водорозчинними вітамінами (особливо групи В), різними мінеральними речовинами і залізом (формування клітин крові).

М'ясо цесарок за якістю віднесено до кращого, дієтичного – корисного, незамінного джерела повноцінного білку. Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визначила м'ясо і яйце цесарок як цінні, високоякісні продукти харчування людини (URL: https://disztyuk.ucoz.com/publ/gyongytyuk/a_gyongytyuk_szinvaltozatai/42-1-0-94; URL: <http://ptizevodstvo.ru/czesarki>; URL: https://www.vancats.ru/Cesarki_porody.htm).

ВИСНОВКИ

Розведенням та вирощуванням цесарок різних порід, популяцій та кросів займаються як приватні так і фермерські господарства нашої країни. Розводити цесарок доцільно для поповнення ринку цінними, дієтичними продуктами харчування – екологічним яйцем та м'ясом. Цесарки добре переносять кліткове утримання, проте найоптимальнішими умовами їх вирощування є підлогове утримання з вигулами-соляріями або вигулами-випасами. Останній тип вигулів для птахів є найкращими – економія коштів на корми – цесарки поїдають зелену масу та безхребетних й дрібних хребетних, що дозволяє у день не згодовувати корми. Всі вигули необхідно огорожувати високим парканом або підрізати крила молодняку. Цесарки добре переносять низьку (-40°C) і високу (+40 °C) температуру повітря. У цесарок висока збереженість молодняка (99-99,5 %) та дорослої птиці (до 100 %). Позитивна ціна на продукцію сприяє швидкій окупності даного виробництва, та можливість знижувати собівартість одиниці продукції завдяки здешевлення кормів та невибагливості до утримання цесарок.

Перспективи досліджень. Вивчення особливостей утримання та догляду за цесарками у приватному господарстві, за вигульно-випасного утримання птахів та вплив таких умов на якість інкубаційного яйця і збереженість молодняка за вирощування.

References

- Bondarenko, S. P. (2002). Polnaya entsiklopediya ptitsevodstva. Svetlana Petrovna Bondarenko. M.: ООО «Izdatelstvo AST»; Donetsk: «Stalker». 447. [in Russian].
- Kochish, I.I., Petrash, M.G., Smirnov, S.B. (2004). Ptitsevodstvo: [ucheb.] M.: Kolos, 407. [in Russian].
- Osoblyvosti utrymannya ptytsi. URL: <https://www.sadovod-ogorodnik.ru/period/domashnjaja-ferma.html> [in Russian].
- Porody tsesarok. URL: https://www.vancats.ru/Cesarki_porody.htm [in Russian].
- Riznovydy tsesarok (2011). URL: https://disztyuk.ucoz.com/publ/gyongytyuk/a_gyongytyuk_szinvaltozatai/42-1-0-94 [in Hungarian]
- Ruban, B.V. (2002). Ptitsy i ptitsevodstvo: [uchebnoye posobiye]. Kharkov: Espada, 520. [in Russian].
- Tsesarkivnytstvo (2020). URL: <http://ptizevodstvo.ru/czesarki> [in Russian].
- Zabiyakin, V.A., Kropotova, A.L., Zabiyakina, T.V. (2014). Autoseksnost belykh tsesarok. Suchasne ptakhivnytstvo, 2 (135). 10-17. [in Russian].